

* אתר דעת * לימודים * גיליון 15 * תשע"ט * 2018/19

היחס לרבנות הראשית לישראל

אורי בצלאל פישר

ר"מ בישיבת כרם ביבנה

- 1 מבוא
- 2 עיון בסוגיות שדנות בדין מרא דאתרא
- 3 טעם חיוב שמיעה למרא דאתרא
- 8 להורות בהלכה כנגד המרא דאתרא
- 9 צריך קבלת ציבור
- 12 דעת האחרונים בגדרה של הרבנות
- 15 סיבות לכבד את הרבנות הראשית
- 18 עוד על חשיבותה של הרבנות הראשית
- 19 מסקנת הדברים

מבוא

בתקופה האחרונה, במספר עניינים, רבנים מסוימים אומרים ופועלים בניגוד לרבנות הראשית לישראל. עולה השאלה מהו יחסנו כלפי הרבנות הראשית לישראל? האם פסיקות הרבנות הראשית לישראל מחייבות אותנו? במאמר זה אבחן שאלה זו מתוך דברי הראשונים והאחרונים, ובסיום הדברים אעלה נקודה שבגללה, נראה לי, שעלינו לקבל את פסיקות הרבנות הראשית לישראל. נקודה זו אינה נובעת מסמכותה ההלכתית.

עיון בסוגיות הדנות בדיון מרא דאתרא

ראשית ניבחן מספר סוגיות שמהן לומדים את הסמכות של מרא דאתרא.

מובא במסכת יבמות¹ דיון על המחלוקת בין בית שמאי ובית הלל. הגמרא דנה אם בית שמאי נהגו כדבריהם, או שנהגו כדברי בית הלל. מדברי הגמרא מתבאר שצריך לנהוג כדעת רב המקום גם אם יש רבים שחולקים עליו. לכאורה, הסיבה שאסור לנהוג בשונה ממנהג המקום היא משום כבודו של רב המקום. כך משמע מהסיפור של ר' אבהו שהיה מטלטל נר של שבת שכבה כשהגיע למקומו של ר' יהושע בן לוי, כיון שר' יהושע בן לוי סבר שאין מוקצה בשבת. אך כשהלך למקומו של ר' יוחנן - לא טלטל הנר, כיון שר' יוחנן סבר שיש מוקצה בשבת, אפילו שלא מחמת איסור. כתוב שר' אבהו נהג כך משום כבודו של ר' יוחנן. בהמשך עוד נדון בטעם הדבר.

עוד נפנה לסוגיא חשובה מסכת שבת²:

תנו רבנן: במקומו של רבי אליעזר היו כורתין עצים לעשות פחמין לעשות ברזל בשבת. במקומו של רבי יוסי הגלילי היו אוכלין בשר עוף בחלב. לוי איקלע לבי יוסף רישבא, קריבו ליה רישא דטוואת בחלבא, לא אכל. כי אתא לקמיה דרבי אמר ליה: אמאי לא תשמתינהו? - אמר ליה: אתריה דרבי יהודה בן בתירה הוה, ואמינא: דילמא דרש להו כרבי יוסי הגלילי. דתנן רבי יוסי הגלילי אומר: נאמר לא תאכלו כל נבלה, ונאמר לא תבשל גדי בחלב אמו. את שאסור משום נבלה - אסור לבשל בחלב, עוף שאסור משום נבלה יכול יהא אסור לבשל בחלב - תלמוד לומר בחלב אמו - יצא עוף שאין לו חלב אם.

מסוגיא זו למדים שיש מחלוקת בין חכמים לר' אליעזר, ואנחנו פוסקים להלכה כמו הרבים, כחכמים, ובכל זאת, במקומו של ר' אליעזר, נהגו כר' אליעזר. נראה, שאלו שנהגו כר' אליעזר לא עברו על איסור, וכך היו חייבים לעשות. כך רואים מהסיפור של לוי שנקלע לביתו של יוסף רישבא. מדברי הגמרא למדים שיש לנהוג כדעת

¹ יג, ע"ב-יד, ע"א.

² קל, ע"א.

רב המקום, אפילו שהיא דעת יחיד, ואפילו בענייני דאורייתא, ואפילו בעניינים שיש בהם חיוב מיתת בית דין וחיוב כרת. הסמכות של המרא דאתרא היא סמכות עליונה ומחייבת.

מובא גם במסכת פסחים³, ששמואל לא פסק כדעתו, כיון שזה היה מקומו של רב. ומכאן למדים את היסוד שבמקום של רב מסוים שפסק לאותו מקום, אין לרב אחר להורות באותו מקום.

כוחו של המרא דאתרא מתברר מעוד סוגיות רבות⁴.

טעם חיוב שמיעה למרא דאתרא

מובא במסכת פסחים⁵, שאדם שהיה דר במקום אחד והלך למקום אחר, עליו לנהוג כחומרות המקום שהלך לשם. הר"ן⁶ ביאר דין זה, ובתוך כדי הביאור, הוא העלה הסבר לסיפור שבמקומו של ר' אליעזר עשו כדבריו. לדעת הר"ן, אדם שהלך למקום אחר, צריך לנהוג כחומרות מקום שהלך לשם, כיון שבני אותו העיר נהגו כדברי האוסר ועשאוהו לחומרא כרבם, שתלמידיו ואנשי מקומו נוהגים כמותו בין לקולא ובין לחומרא. כמו שמובא שבמקומו של ר' אליעזר היו כורתים עצים לעשות פחמין לעשות ברזל, כיון שהוא היה רב המקום, כל שכן אם נוהגים איסור בדבר אחד כרב מסוים, הרי הן כאילו קבלו עליהם לנהוג אותו איסור, עליהם ועל כל הנלווים עליהם. וכל הנכנס לאותו מקום ואין דעתו לחזור למקומו, חייב לנהוג איסור באותו דבר מצד הדין.

³ ל, ע"א.

⁴ עיין מסכת עירובין פו, ע"ב; מסכת מגילה כה, ע"ב, בנוגע למעשה שהיה אדם שקרא למעלה מר' אליעזר. עיין בר"ן, שם טז, ע"ב-מדפי הרי"ף, ובחידושי הריטב"א על הסוגיא; מסכת חולין נג, ע"ב; מסכת נידה כ, ע"ב.

⁵ מט, ע"א-ע"ב.

⁶ מסכת פסחים יז, ע"ב-מדפי הרי"ף.

לפי זה, נוהגים כר' אליעזר מצד קבלת הציבור. אם קיבלו מישהו כרבם, יש לנהוג כמותו בין לקולא ובין לחומרא. הקהילה נמשכת אחר הרב.

ועדיין לא ברור לנו מהו החיוב? ומדוע אפשר לנקוט כמותו גם כשחולק על רבים ואפילו באיסורי דאורייתא?

הריטב"א⁷ דן במחלוקת בית שמאי ובית הלל. מובא במסכת עירובין⁸ ובמסכת יבמות⁹, שאפשר ללכת אחר דברי בית שמאי, ואפשר ללכת אחר דברי בית הלל, ומשמע שאפשר ללכת אחריהם בכל דבר, גם בדיני דאורייתא. מאידך, מבואר במסכת עבודה זרה¹⁰, שבמקרה שיש מחלוקת בין שני חכמים, ויש ספק כמי הלכה, בשל תורה הלך אחר המחמיר, ובשל סופרים הלך אחר המקל.

אלו דברי הגמרא במסכת עבודה זרה:

ת"ר: הנשאל לחכם וטימא - לא ישאל לחכם ויטהר, לחכם ואסר - לא ישאל לחכם ויתיר; היו שנים, אחד מטמא ואחד מטהר, אחד אוסר ואחד מתיר, אם היה אחד מהם גדול מחברו בחכמה ובמניין - הלך אחריו, ואם לאו - הלך אחר המחמיר; ר' יהושע בן קרחה אומר: בשל תורה הלך אחר המחמיר, בשל סופרים הלך אחר המיקל.

לכאורה, הסוגיות סותרות זו את זו, איך אפשר לנהוג כבית שמאי גם במקרה שחולקים בדין דאורייתא על בית הלל? הריטב"א הקשה קושיא זו, ויישב כשנאמר בגמרא שבדאורייתא הלך אחר המחמיר וכו', הדברים נאמרו דווקא כלפינו, כלפי אלו שיש להם ספק, הרי כך יש להם לנהוג. הטעם לכך הוא משום שספק דאורייתא לחומרא. אך אלו שחלקו זה עם זה, כיון שהם שקולים, וכל אחד עומד בשמועתו, הרי כל אחד נוהג כדבריו. מי שבא ושאל שאלה את בית שמאי, או את בית הלל, הרי כל אחד יכול להורות כדעתו, כיון שוודאי לו שכך ההלכה. בנוגע לשאלה זו

⁷ בחידושו למסכת עבודה זרה ז, ע"א, ד"ה היו שנים.

⁸ ו, ע"ב-ז, ע"א.

⁹ יג, ע"ב-יד, ע"א.

¹⁰ ז, ע"א.

מותר לשואל לנהוג כדעת הרב ששאל ואינו צריך להחמיר כדעת הרב האוסר. במקרים דומים לשאלתו צריך לנהוג כדעת המחמיר, כיון שספק דאורייתא לחומרא.

יש לומר שכל התלמידים של הרב נמשכים אחריו, ולכן גם כלפיהם נחשבת השאלה כוודאית. לכן, כל תלמידי שמאי יכולים לנהוג כשמאי בכל עניין, וכן תלמידי הלל יכולים לנהוג כהלל בכל עניין. כך גם בנוגע לזה ששאלו הוא נחשב כתלמידו, וכלפיו נחשב כוודאית.

כדברים האלו ראיתי בדברי הרב צבי שכטר שליט"א¹¹. הוא הסביר שהדין של "אחרי רבים להטות", נאמר כלפי שאר העם, שאינם מתלמידי אותו החכם. כך הוא ביאר את כל הסוגיות שהלכו אחר המרא דאתרא, כדעת ר' אליעזר, אפילו שרוב חכמי ישראל חלקו עליו. טעם הדבר הוא משום שדין מרא דאתרא כדין רבו מובהק, ומחויבים לנהוג כהוראת רבם¹².

יסוד הנ"ל מבואר בדברי ה"חזון איש"¹³ כשהשיב על אותה שאלה ששאל הריטב"א, וכתב:

ונראה דהא דאמר שבשל תורה הלך אחר המחמיר אינו אלא בשאין אחד מהם רבו אבל אחד מן החכמים הוא רבו הלך אחריו אף להקל, ומקרי רבו כל שהוא קרוב לו ושומע שמועתיו תמיד ברוב המצות, ובזה אם יש שני חכמים קרובים לו, רשות בידו להחזיק בהוראותיו של אחד מהם ולהחזיקו כרבו. והיינו דאמרינן הרוצה לעשות כדברי בית שמאי עושה, והיינו להחזיקם כרבו ולהלך אחריהם תמיד, בין לקולא בין לחומרא. ודין זה בין בחיי החכם ובין לאחר מותו, כל שידועות הוראותיו ולהלכותיו מפי תלמידיו או מפי ספריו. והנה רשאים להלך אחר רבם אף להקל בשל תורה, ואפילו החולקים עליו

¹¹ בספר "נפש הרב", עמ' סא.

¹² בחיוב לשמוע למרא דאתרא, עיין מסכת שבת קל, ע"א; מסכת עירובין פו, ע"ב; מסכת

פסחים ל, ע"א; מסכת חולין נג, ע"א; מסכת נדה כ, ע"ב.

¹³ יורה דעה, סימן קנ, אות א.

הם הרבים, כל זמן שלא היה מושב בי"ד ודנו זה כנגד זה והכריעו את ההלכה

נראה, שיש להוסיף את ביאורו של הרב שאול ישראלי זצ"ל¹⁴ לדברי הריטב"א. הוא הסביר שבכך שמקבלים את הרב כרבם, הוא נחשב כבית דין, ואז להכרעתו יש דין הכרעה, וזה נעשה כפסק הלכה ודאי¹⁵.

לפי דברי הרב שאול ישראלי זצ"ל, במקרה ששאלו שאלה אחת רב מסוים שאינו רבם, הרי עשו אותו כרבם רק לשאלה זו. אבל, אדם שהוא רבם לכל עניין, הרי בכל הוראה והוראה הוא רבם. זאת אומרת, בכל שאלה ושאלה מיד יש לשאול את רב המקום וללכת אחר דבריו¹⁶.

נראה, שאפשר למצוא ביאורים נוספים לטעם חיוב שמיעה למרא דאתרא: הריטב"א¹⁷ כתב שבמקומו של ר' אליעזר היו נוהגים כמותו, כדי לקיים "לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל", אפילו על ימין שהוא שמאל וכו'. אם כן, יש חיוב של "לא תסור" בשמיעה לרב של המקום.

נראה לי, שאפשר ללמוד את יסוד הדברים האלה מדברי בעל ספר "החינוך"¹⁸, בעניין המצווה של שמיעה בקול בית דין הגדול, הוא כתב:

'ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר ה' ושמרת לעשות ככל אשר יורוך'. שכלול במצוה זו, ג"כ החובה לשמוע בכל זמן וזמן

¹⁴ ספר "עמוד הימיני", סימן ו.

¹⁵ בכך הוא ביאר את החילוק בין אותה חתיכה לחתיכות אחרות.

¹⁶ בהקשר לכך יש לציין לשו"ת "דברי מלכיאלי", חלק ה, סימן ק. שם הוא נשאל בדין עיר שיש בה ספרדים ואשכנזים, איך יש למורה הוראה להורות? לדעת בעל שו"ת "דברי מלכיאלי", יש לו להורות לכל עדה כפי מנהגי עדתה. כלומר, לספרדים יש לפסוק כדעת ה"שולחן ערוך". ולאשכנזים יש לפסוק כרמ"א. הוא כתב שכאן אין את הדין של אחד שיצא לעיר אחרת ואין דעתו לחזור, שעליו לנהוג כמנהגי המקום שהגיע לשם. שדין זה נאמר לעניין מנהגים, או שיש דעות בפוסקים בלי שום הכרעה. אבל, לעניין הלכות טריפות שהאשכנזים הכריעו שהלכה כרמ"א, איך ינהגו כדעת הבית יוסף, כיון שהם סוברים שאין הלכה כמותו? נראה לי, שכוונתו כמו שהתבאר בדברי הרב ישראלי. כיון שהם קיבלו על עצמם את הרמ"א, הרי הכרעתו נחשבת כהכרעת ודאי. לכן, אין שום מקום לפסוק כדעה אחרת.

¹⁷ בחידושו למסכת שבת קל, ע"א.

¹⁸ מצוה תצה.

כמצות השופט, כלומר, החכם הגדול אשר יהיה בינינו בזמננו. זה על פי מה שמבואר בסוגיא במסכת ראש השנה¹⁹: 'ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, יפתח בדורו כשמואל בדורו'. כלומר, המצוה עלינו לשמוע בקול יפתח בדורו כמו שמואל בדורו. הוא כתב שהעובר על זה ואינו שומע לעצת הגדולים שבדור בחכמת התורה בכל אשר יורו מבטל עשה זה, וענשו גדול מאוד שזהו העמוד החזק שהתורה נשענת בו, ידוע הדבר לכל מי שיש בו דעת.

כך הוא ממשיך רעיון הנ"ל כשדן בנוגע לאיסור "לא תסור"²⁰:

ונוהגת מצוה זו לעניין זקן ממרא בזמן הבית, ולעניין החיוב עלינו לשמוע לדברי חכמינו הקדמונים ואל גדולינו בחכמת התורה ושופטינו שבדורנו נוהגת בכל מקום ובכל זמן בזכרים ונקבות.

יש להעיר שכאן הדיון לגבי הגדול שבדור, ובדברי הריטב"א יש הרחבה של הדברים לחכם של העיר, רב המקום.

נראה שיש להוסיף לכך את דברי בעל ספר "החינוך" שדן בנוגע למצות מינוי שופטים ושוטרים בכל קהל וקהל מישראל, ועל כך כתב²¹:

ויש לנו ללמוד מזה שאע"פ שאין לנו היום בעוונותינו סמוכים, שיש לכל קהל וקהל שבכל מקום למנות ביניהם קצת מן הטובים שבהם שיהיה להם כוח על כולם להכריחם בכל מיני הכרח שיראה בעיניהם, בממון או אפילו בגוף, על עשיית מצוות התורה, ולמנוע מקרבם כל דבר מגונה וכל הדומה לו.

מכאן, כפי שבעבר הייתה חובה למנות שופטים, דיינים סמוכים בכל עיר ועיר, וכן שוטרים, כך גם היום יש למנות רבנים שיחייבו את הציבור ללכת בדרך הטובה.

¹⁹ כה, ע"ב.

²⁰ מצוה תצו.

²¹ מצוה תצא.

לעיל ראינו, שהטעם שיש חיוב לשמוע לרב המקום הוא משום כבודו, מתווספים כאן טעמים נוספים לשמוע לרב המקום: 1. הכרעת הרב כלפי תלמידיו, נחשבת כהכרעה ודאית כלפיהם. 2. "לא תסור". ונראה להעיר שהטעם הראשון משום כבודו, אינו יכול לבוא להסביר את ההיתר לפסוק כדעת רב המקום גם כשהוא חולק על רבים וגם כשמדובר על איסור דאורייתא, שהרי במקרה שיש מחלוקת בין הפוסקים אם מדובר על איסור דאורייתא, הוי בגדר ספק דאורייתא, ועלינו ללכת לחומרא. אי אפשר לומר שמשום כבודו של הרב, נקל ונלך לקולא. אלא, נראה שבוודאי דין זה מתבסס על הנקודות האחרות שהזכרתי.

להורות בהלכה כנגד המרא דאתרא

ר' משה איסרליס זצ"ל²² הביא שמהרי"ק²³ כתב על מקרה שיש רב בעיר, ובא תושב חדש לדון באותה העיר בלי רשותו של הרב. אם באו שני בעלי דינים לפניו, רשאי התושב החדש לדונם בלי רשות המופלג והזקן שבעיר, וזאת משום שאולי הרב שיושב בעיר אינו ממוצע לשני בעלי הדין. אבל, דין הנ"ל נכון רק בנוגע לדיני ממונות, בדיני איסור והיתר שלא שייך הטעם הנ"ל, אסור לו להשיב. הוא הביא מהסוגיא במסכת חולין²⁴, שאין זו דרך ארץ להורות במקומו של חברו.

יש להעיר, שלא מבואר שהמורה במקומו של הרב, אין הוראתו הוראה. רק אומרים שאין לו להורות באותו מקום. מה שהובא לעיל בנוגע לאלו שקיבלו רב כפוסק עליהם, קיבלו את פסקי הרמב"ם וכיוצ"ב, מדובר על כך שאין למחות בידם, לנהוג כדעת רוב החכמים, והם יכולים להמשיך להקל כרב שקיבלו על עצמם. אבל לא נאמר מעולם שאם יפסקו כרב אחר, אין הפסיקה חלה.

²² בספרו "דרכי משה", יורה דעה, סוף סימן רמה.

²³ שרש קסט, ענף ג.

²⁴ נג, ע"ב; מדברי רש"י שם.

עוד הביא הרב משה איסרליס זצ"ל²⁵ את דברי מהרד"ך²⁶, שכתב שאם יש רב בעיר, אפילו יבוא שם אדם גדול כמותו, אין לאחר להורות או לדרוש שם בפני הרב המקומי. והביא ראייה לכך מהסוגיא במסכת נידה²⁷, שעולא ור' אלעזר לא רצו לראות דמים במקום של רב אחר.

הרמ"א, בספר ה"מפה"²⁸, פסק כדברי המהרי"ק, וכתב שאם בא חכם תושב חדש לעיר, אין לו לקפח שכר הרב הדר שם וכו'. מותר לו לדון בין שני בעלי דין שבאים לפניו לדון, כיון שאולי הרב שבעיר אינו ממוצע להם. אבל, אין לו להורות איסור והיתר, או לדרוש ולנהוג שררה במקום חברו.

יש להעיר על לשון הרמ"א שלא כתב שאין הוראתו הוראה. ומכך, משמע שההוראה חלה, אבל אסור לו להורות במקומו של המרא דאתרא.

צריך קבלת ציבור

יש לדון מהי גידרה של הרבנות הראשית לישראל? נראה שכדי שהרב יהיה מרא דאתרא, צריך שהציבור יקבל על עצמו את הרב. כך מבואר מדברי הראשונים כשהם דנו על מקומות שקיבלו על עצמם את פסקי הרמב"ם וכיוצ"ב, כלומר זאת היתה הסכמת הציבור²⁹. וכן יכול להיות שהמרא דאתרא הוא החכם הגדול בעיר³⁰.

במקרה שלנו אין קבלה של הציבור. כלומר, אין כאן קבלת כלל הציבור. חלק גדול מהציבור אינו מקבל את פסקי הרבנות הראשית לישראל. בוודאי כך הם הדברים אצל הציבור החרדי. בציבור שאינו שומר תורה ומצוות אין כלל קבלת רב, הרי הם

²⁵ "דרכי משה", יורה דעה, סוף סימן רמה.

²⁶ בית יח, חדר ט.

²⁷ כ, ע"ב.

²⁸ יורה דעה רמה, כא.

²⁹ עיין שו"ת הרשב"א, חלק א, סימן רנג; שו"ת תשב"ץ, חלק ד, טור ג, סימן לה; שו"ת רדב"ז, חלק א, סימן רכט.

³⁰ עיין מהרד"ך, סימן כב, בית יח, חדר ט.

אינם נוהגים כהלכה. ואפילו בציבור הציוני דתי אין קבלת הרבנים הראשים לישראל דבר מוסכם על כולם.

אמנם, יש מקום לדון בדבר, שיש לומר שהציבור החרדי יכול לבוא לדון, אבל הם אינם באים לדון.

כלומר יש להשוות את הדברים לדברי בעל "תשובות מיימוניות"³¹, שהביא את תשובתו של ר' מאיר ב"ר ברוך שכתב:

נראה בעיני שיש להושיב כל בעלי בתים שנותנין מס ויקבלו עליהם ברכה שכל אחד יאמר דעתו לשם שמים ולתקנת העיר, וילכו אחר הרוב הן לברור ראשים הן להעמיד חזנים... והמסרב מלומר דעתו על פי הברכה, בטלה דעתו וילכו אחר הרוב מקבלי הברכה.

מדובר כאן לעניין תקנות של הציבור ומתבאר שמי שלא הגיע למקום - הפסיד. הולכים אחר רוב אלו שהגיעו למקום להביע את דעתם. דברים אלו נפסקו להלכה על ידי הרמ"א³².

מוצאים כעין זה בדברי ה'חת"ם סופר'³³:

אמנם לדינא נ"ל דהדין עם הקהל דמה שלא באו להאסיפה רק כמו שלשים בע"ב, מ"מ נראה פשוט כיון שהכריזו בפהרסי' [בפרהסי'] ביום שהי' כל הקהלה בעיר, שיבואו לפקח על עסק פלוני ופלוני - מי שלא בא ה"ל כמוסר כחו והרשאתו לאותן שבאו לאסיפת הקהל. וראי' ברורה מדאמרי' בפ' מי שהי' נשוי צ"ד ע"א א' מן האחין והשותפין דאזל לדינא בהדי חד לא מצי למימר לאו בעל דברים דידי את. ומסיק שם דכי איתא במתא איבעי' לי' למיתיה. פי' וצריך לקבל הדין. ע"כ מדלא בא סבר וקבל. וכן פסקו כל הפוסקים. וכל בהגה' מיימוני פ"ג מה' שלוחי' ושותפין אות ד' דה"ה למי שערער על חבירו בחזקת היישוב.

³¹ ספר קנין, סימן כז.

³² חושן משפט קסג, א.

³³ חושן משפט, סימן קטז.

ע"ש. פירוש, מדשמעו בני העיר ולא באו - אבדו זכותם. וכל מה דמעני מן דינא להתובע עלי' דידהו הדר והה"נ הכא וכל דכוותי'.

למדים מכך כשקוראים לאנשים לבוא, והם אינם באים, בטלה דעתם. אבל יש מקום לדחות את השוואה זו למקרה הנידון:

מי אמר שהיתה כאן קריאה לציבור החרדי לבוא, ולהביע את דעתו?

צריך לדון כשהקימו את הרבנות הראשית לישראל, וכן כל הנציגים שבחרים את הרב הראשי לישראל, מה כוונתם? נראה לי שרבים מהנציגים שבחרים את הרב הראשי לישראל, אין בכוונתם לבחור רב שהוא יהיה המרא דאתרא, ויקבע את כל ענייני ההלכה הציבוריים בארץ ישראל. נראה שכוונתם לבחור נציג דתי, רב שייצג את עם ישראל מבחינה דתית. וכן ידאג לעניינים הדתיים במדינה.

לכאורה, יש ראייה לכך שאין בכוונת הנציגים לבחור מרא דאתרא, שאם היתה כוונתם שהרב הנבחר יהיה המרא דאתרא, מה מקום להחליפו כל עשר שנים? הרי מדובר כאן שבאים למנות את הרב הגדול בתורה, שהוא ראוי להיות המרא דאתרא של ארץ ישראל. ואם כן, מדוע נחליפו לאחר עשר שנים? אפילו אם נאמר שאולי יש עוד אחד שראוי, שבבחירות הקודמות לא היה ראוי ועכשיו הוא ראוי. אם כן, היה צריך להיות לתת אפשרות לרב הראשי הקודם להתמודד גם הוא ולהיבחר שוב.

יש עוד לדון, שאפילו אם כוונתם של הבוחרים לבחור מרא דאתרא, בכל זאת, כיון שרוב הציבור אינו מקבל את ההחלטה הזו, אין תוקף להחלטתם. רק כשרוב הציבור מקבל את החלטות של הנציגים, יש תוקף לבחירתם.

מדברי ראשונים רבים³⁴ למדים שהחלטות טובי העיר תקפות, כל עוד שרוב הציבור לא מיחה בהחלטותיהם.

³⁴ ראבי"ה, מובא במרדכי, מסכת בבא בתרא, סימן תפב; תשובת ר' אליהו מזרחי, סימן נז; עיין בתשובתו של הרב אליעזר יהודה וולדנברג זצ"ל, בספר תורה והמדינה, צומת, עמ' 138-134. אפילו לדברי הרב אליעזר יהודה וולדנברג זצ"ל, דווקא אם יש מנהג קדום שכל הדינים נעשים על ידי טובי העיר, אז מועיל תקנתם, אפילו שהרוב מוחה. גם נראה

לדוגמא אחת אביא מדברי הרמב"ן³⁵:

דשבעה טובי העיר הם המתנין ואפי' שלא במעמד אנשי העיר, אלא שאם מיחו במעשיהן תנאן בטל, אבל במעמד אנשי העיר קיים, ומסתברא במעמד רוב אנשי העיר.

לכן, יש מקום לדון, אולי יש להחשיב כמחאה של רוב הציבור את העובדה שאינם נוהגים כרבנים הראשיים לישראל, ואינם רואים אותם כפוסקי ההלכה. הם רואים אותם כרבנים שאחראים לדאוג לחיי הדת בארץ ישראל.

דעת האחרונים בגדרה של הרבנות הראשית לישראל

עוד ראיתי שהרב משה פיינשטיין זצ"ל³⁶ סבר שהכלל שאין להורות באתריה דרב, שייך רק בגדולי עולם, ולא שייך בסתם רבנים וחכמים. ויש לדון לפי זה מה הגדר של הרבנים הראשיים לישראל. האם הם מוגדרים כגדולי עולם. על אף שבוודאי הרבנים הראשיים לישראל הם תלמידי חכמים גדולים, עדיין, יש מקום להסתפק אם הם מוגדרים גדולי עולם. דהיינו, שאין יותר גדולים מהם.

הרב שאול ישראלי זצ"ל³⁷, האריך בנוגע לנושא הדיון שלנו, וסבר שיש לרבנים הראשיים לישראל דין מרא דאתרא. אך גם לפי דבריו, הדין של מרא דאתרא ברבנים הראשיים לישראל, שייך רק כלפי אלו שמקבלים על עצמם את פסקי הרבנות הראשית לישראל. אלו שאינם מקבלים על עצמם את פסקי הרבנות הראשית לישראל, אינם מחוייבים לשמוע לפסקיהם. הרב שאול ישראלי זצ"ל ציין, שאלו שלא מקבלים את פסקי הרבנות הראשית, אין להם להורות שלא כדבריה

שדבריו נאמרים דווקא בנוגע לתקנות לעיר. נראה לי, שבחירת מרא דאתרא אינה נכללת בתקנות העיר.

³⁵ חידושיו למסכת מגילה כה, ע"ב.

³⁶ שו"ת "אגרות משה", יורה דעה, חלק א, סימן ג.

³⁷ בספרו "עמוד הימיני", סימן ו.

לאלה שנוהגים כפסקי הרבנות הראשית לישראל. אם הם מורים כנגד פסקי הרבנות הראשית, הם עוברים על האיסור של הוראה במקומו של המרא דאתרא. גם הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג זצ"ל³⁸, סבר שלרבנים הראשיים לישראל יש דין מרא דאתרא, שרק מיעוט לא מקבל את דבריהם.

אציין לדברים שכתב לי הרב יעקב אריאל שליט"א³⁹:

יש להבחין בין שתי תקופות ברה"ר. בין התקופה הראשונה בה הרה"ר היתה סמכותית, לתקופה העכשוית. תקנות יום העצמאות ויום ירושלים נקבעו עוד בתקופה הסמכותית ולכן הן תקפות... הבעתי את עמדתי שיש להבחין בין סמכותה הארגונית של הרה"ר לבין סמכותה ההלכתית. מבחינה ארגונית, כולם חייבים להכיר בכך שיש הכרח בגוף עליון שיבחן ויאשר רבנים ודיינים, שיבטיח מערכת כשרות ארצית ומקומית ומערכת מסודרת של נישואין וגירושין כדת משה וישראל. ללא מסגרת כזו יש סכנות חמורות מאוד לקיומה של תורת ישראל במדינת ישראל. אולם באשר לסמכות ההלכתית, הגוף הבוחר את מועצת הרבנות הראשית והרבנים הראשיים, שאמור לייצג את הציבור הרחב בארץ לגווניו השונים, מורכב בחלקו הגדול מאישים פוליטיים שהם עצמם אינם זקוקים לסמכות רבנית כלל. וגם בין שומרי המצוות שבהם יש שאינם מקבלים עליהם את הרבנים כסמכות הלכתית. ונמצא שהציבור לא קיבל על עצמו את הרה"ר כסמכות הלכתית. לעומת זאת בעבר המועמדים למועצת הרה"ר היו גדולי התורה מהשורה הראשונה בחכמי הדור. ולא הם העמידו את עצמם לבחירה. אלא הציבור. הגוף הבוחר, בתחילת דרכה של הרבנות, היה מורכב מנציגי ציבור שראו מתפקידם לבחור בעלי סמכא דינהיגו את הציבור. סמכותם הייתה מקובלת על רוב רובו של הציבור. ומשום כך תקנת יום העצמאות שנתקנה באותו דור תקפה ומחייבת גם את דורנו... ההכרה הציבורית הרחבה ברבנות הראשית בתקופה הראשונה הייתה חלק

³⁸ "פסקים וכתבים", חלק ב, סימן קה.

³⁹ במכתב ברכה לספרי "הלכות יום העצמאות ויום ירושלים", הוצאת ישיבת ראשון לציון.

מתפיסת עולם שראתה בשיבת ציון בדורות האחרונים מפנה בתולדות עם ישראל, כי פקד ה' את עמו ואת שבותו. וכשם שקמו מוסדות לאומיים ואחר כך ממלכתיים שהנהיגו את העם, כך במקביל יש צורך במסגרת רבנית כלל ישראלית, שהרי לא תהא כהנת כפונדקית! היו שערערו על עצם התפיסה. הם לא הכירו במוסדות הלאומיים וממילא גם לא במסגרת הרבנית המאורגנת. הם לא ראו עצמם שותפים לדיון על יום העצמאות. ולכן הם אינם חלק מהמניין שנמנו וגמרו. עיין תשובת חת"ס חו"מ סי' קט"ז שמי שלא בא לאסיפה ויתר על זכות הבעת דעתו ומסרה לאחרים. כל חכמי התורה אהובים עלינו לעדותיהם ומפלגותיהם. אולם אלו שהחליטו לפרוש מהציבור המאורגן המכיר במפנה ההיסטורי שהתחולל בעם ישראל ולכן לא שיתפו פעולה עם עמיתיהם ברה"ר, השאירו את הסמכות לרה"ר להחליט בנושאים אלו עבור הציבור הנשמע להוראותיה והם אינם מן המניין בנקודה זו. מי שרואה את עצמו חלק מהציבוריות המאורגנת קיבל על עצמו את סמכות הרבנות ולא יכול לערער על סמכותה (עיין עמוד הימיני להגר"ש ישראל, סימן ז).

כבר התייחסתי לעיל לתשובת ה'חת"ם סופר'. בנוגע לחלוקה של הרב אריאל בין שתי התקופות. נראה לי, שיש מקום לפקפק בהבנה זו שבתחילה כולם קיבלו את פסיקות הרבנות הראשית לישראל. בוודאי הציבור שאינו שומר תורה ומצוות לא קיבל, והציבור החרדי לא קיבל. אם כן, מדובר בציבור הדתי לאומי שלא היה ציבור כל כך גדול. ואפילו בציבור הדתי לאומי, לא ברור לי שקיבלו את פסקי הרבנות הראשית לישראל.

אביא מדברי הרב אהרן ליכטנשטיין זצ"ל⁴⁰ שכתב:

חילונים וחרדים מתעלמים ממנה בדרך כלל, ואילו הלא-אורתודוקסים נלחמים בה. מעמדה בחברה הדתית-לאומית בטוח יותר, אך אפילו שם, רבים אינם משלמים לה יותר מאשר מס שפתיים, ומציינים לה רק כשהדבר נוח להם. זאת ועוד: ככל שהרבנות הפכה מזוהה, יותר ויותר, כ'נחלת אבות' של פלג

⁴⁰ מובא בספר "הרבנות הראשית לישראל", שבעים שנה לייסודה, כרך א', עמ' 78-79.

דומיננטי אחד, בסיס התמיכה בה נעשה צר יותר ויותר, ומספר האנשים המצפים, באמת ובתמים להנחיותיה הלך ונדלדל. אפילו בעולם ישיבות ההסדר אין רבים, שבעומדם אל מול פסקים סותרים של הרבנות הראשית ופוסק אחר, דוגמת הרב שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, יעדיפו, כדבר שבשגרה, את פסקיה של הרבנות הראשית. אין גם כל בסיס הלכתי לחיבם לעשות כן... גם הדוגלים בסמכות התורנית המרכזית, נאלצים עדיין להתמודד עם שאלת היסוד של 'מי בראש' - מי מוגדר ככזה, על ידי מי וכיצד. רק כאשר יהיה קונצנזוס סביר בשאלת המינוי הראוי, יוכל נושא משרה זו להיחשב כגוף בעל משקל הלכתי...

סיבות לכבד את הרבנות הראשית לישראל

לאחר שדנתי והעליתי שלא נראה שהרבנות הראשית לישראל מוגדרת כמרא דאתרא, ברצוני להסביר מדוע יש לנו לרומם את קרנה של הרבנות הראשית לישראל. אל לרבנים לחלוק על פסקי הרבנות הראשית לישראל שנוגעים לכלל הציבור.

ראשית עלי לעמוד על נקודה מסוימת בנוגע לפסיקת ההלכה. רבים חושבים שכדי לפסוק הלכה מספיקה הידיעה בעניינים ההלכתיים, ובעצם כל אחד שיש לו בקיאות רחבה יכול להיות פוסק. ואפילו אם אין לו בקיאות רחבה, אם הוא יעיין כדי צרכו באותה סוגיה, הוא יכול לפסוק הלכה. וכבר אנחנו רואים רבים שמביעים דעה ופוסקים הלכות בכל מיני עניינים, על אף שהם אינם מגדולי הדור ואינם אפילו בהגדרת תלמידי חכמים. כיום יש תופעה מאוד מצערת, שכל אחד חושב שהוא יכול להביע דעה בכל עניין, ואפילו בעניינים הלכתיים שהוא אינו מבין אותם לאשורם. לאמיתו של דבר כדי לפסוק הלכה לא מספיקה הידיעה של הנושא. יש צורך בעניין יותר מהותי. וזוהי ההבנה והיכולת לחבר בין הידע ובין הנושא הנידון. כוונת הדברים, ברוב פעמים הנושא הנידון אינו מבואר בדיוק בספרים ההלכתיים, ועלינו לדמות מילתא למילתא [עניין לעניין]. צריך לדעת לאיזה עניין הלכתי קשור

הנושא הנידון. כבר כתב ה"חזון איש"⁴¹ שהקושי הגדול בפסיקת ההלכה אינו ידיעת ההלכה, אלא דווקא להשליך את ידיעת ההלכה למציאות. דהיינו, להכיר ולהבין לנכון לאיזו הלכה קשורה השאלה הנשאלת.

לכן, יש להבין שכדי לפסוק צריך חכמה ודעת, ולא כל אחד יכול לפסוק. בוודאי בעניינים ציבוריים וכלליים, אי אפשר להסכים שכל אחד יפסוק בדבר. צריך לתת את זכות הפסיקה לרבנים גדולים שביחד יתייעצו ויפסקו כראות עיניהם. דהיינו, מועצת הרבנות הראשית לישראל תפסוק בעניינים הציבוריים.

כדאי לציין לדברי הגמרא במסכת סנהדרין⁴² שם מתבאר שמספר רבנים קודם שהיו פוסקים הלכה מסוימת היו אוספים עוד רבנים כדי לדון עמם. דהיינו, אין כאן פסיקה של יחיד, אלא פסיקה על ידי התייעצות עם עוד רבנים.

וכבר כתב הרב מנשה קליין זצ"ל⁴³:

והוסיף הטור ז"ל: ויהיה ברור לו כשמש (עין ב"י), והגס לבו בהוראה וקופץ ופוסק הדין קודם שיחקרנו היטב בינו לבין עצמו עד שיהא ברור לו כשמש הרי זה שוטה רשע וגס רוח, וכל מי שבא לידו דין ומדמהו לדין אחר שבא לידו כבר ופסקו ויש עמו חכם בעיר שיכול להימלך בו ואינו נמלך בו - הרי זה שוטה רשע וגס רוח, והאי דכל המדמה כתב הב"י שמקורו ביבמות (ק"ט ע"ב) רעה אחר רעה תבוא לתוקע עצמו לדבר הלכה ומפרש, דהיינו דאתי דינא קמיה וגמר הלכה ומדמי מילתא למילתא ואית ליה רבה ולא אתי משאיל ליה, ופירש"י תוקע שסומך ונשען על מה שהוא יודע. וכתבו הרמב"ם והטור דרבו לאו דוקא, אלא כל שגדול ממנו בחכמה ע"ש. הנה מבואר שאפילו דיין שהוא תלמיד חכם, וכבר בא לידו דין תורה כזו ומדמהו, ואינו שואל לגדול ממנו - קראוהו חז"ל שוטה רשע וגס רוח.

⁴¹ "קובץ אגרות", כרך א, איגרת לא.

⁴² ז, ע"ב.

⁴³ בשו"ת "משנה הלכות", חלק יז, סימן צח, אות כא.

לכן, בוודאי בעניינים ציבוריים שיש להם השלכות כבדות משקל, צריך התייעצות רבה. אי אפשר שכל רב יחליט ויגיד את דעתו בענייני חוק הגיור, ענייני כשרות שקשורים לכלל הציבור וכן הלאה. צריך התייעצות של קבוצה של רבנים שיקבעו ויפסקו את ההלכה. ומתוך כך אנחנו מבינים את החשיבות של הקמת מועצת הרבנות הראשית לישראל.

יש הטוענים שבגלות לא הייתה מועצת רבנים, וכל רב פסק כראות עיניו. יש להבדיל בין המציאות בגולה ובין המציאות העכשווית. בוודאי אין לנו לקדש את המציאות הגלותית, ואין זו המציאות האידיאלית. כיון שחזרנו לארץ ישראל, עלינו לשאוף ולנסות להגיע לפסיקה אחידה. אין לנו להמשיך את הדרך הגלותית, שהציבור היה מפורד למנהגים ופסיקות שונות. לפחות בעניינים הציבוריים, עלינו לנסות להביא לידי פסיקה אחידה.

מדברי הרמב"ם, בהקדמה למשנה תורה, אפשר להיווכח, שעיקר מטרת חיבור הספר היה כדי שלא תהיה תורת כל אחד בידו. כלומר, שלא יהיו תורות רבים בארץ, אלא תורה אחת. נראה לי, שחיבור המשנה על ידי רבי יהודה הנשיא עמד לנגד עיני הרמב"ם כשחיבר את משנה תורה. רבי יהודה הנשיא חיבר את המשנה כדי שתהיה תורה אחת בארץ. כשיש חשש לגלויות יש לחשוש ביתר שאת להריסת התורה. כשעם ישראל יוצא לגלות, יש חשש ליצירת תורות רבות, לכן יש צורך בחיבור ספר שיאחד את האומה. גם הרמב"ם ראה את הרס עמו, אפילו שהיה חיבור המשנה ותלמוד, בכל זאת היו ריבוי דעות:

וראיתי לחבר דברים המתבררים מכל אלו החבורים בענין האסור והמותר הטמא והטהור עם שאר דיני התורה, כולם בלשון ברורה ודרך קצרה, עד שתהא תורה שבעל פה כולה סדורה בפי הכל בלא קושיא ובלא פרוק, לא זה אומר וזה אומר בכה, אלא דברים ברורים.

מטרה זו גם עמדה מאחורי חיבור ה"בית יוסף" וה"שולחן ערוך" על ידי ר' יוסף קארו זצ"ל⁴⁴:

ויהי כי ארכו לנו הימים הורקנו מכלי אל כלי ובגולה הלכנו וכמה צרות צרורות תכופות וצרות זו לזו באו עלינו עד כי נתקיים בנו בעונותינו ואבדה חכמת חכמיו וגאוניו ואזלת יד התורה ולומדיה כי לא נעשית התורה כב' תורות אלא כתורות אין מספר לסבת רוב הספרים הנמצאים בביאור משפטיה ודיניה.... ועלה בדעתי שאחר כל הדברים אפסוק הלכה ואכריע בין הסברות כי זהו התכלית להיות לנו תורה אחת ומשפט אחד...

עוד על חשיבותה של הרבנות הראשית לישראל

ברצוני להוסיף נקודה נוספת בנוגע לחשיבותה של הרבנות הראשית לישראל. בעל ספר ה"חינוך" דן בנוגע לטעם המצוה שיש לשמוע בקול הסנהדרין⁴⁵:

משרשי המצוה. לפי שדעות בני האדם חלוקין זה מזה לא ישתוו לעולם הרבה דעות בדברים, ויודע אדון הכל ברוך הוא שאילו תהיה כוונת כתובי התורה מסורה ביד כל אחד ואחד מבני אדם, איש איש כפי שכלו, יפרש כל אחד מהם דברי התורה כפי סברתו וירבה המחלוקת בישראל במשמעות המצוות, ותעשה התורה ככמה תורות... וטוב לסבול טעות אחד ויהיו הכל מסורים תחת דעתם הטוב תמיד, ולא שיעשה כל אחד ואחד כפי דעתו שבזה יהיה חורבן הדת וחלוק לב העם והפסד האומה לגמרי.

כאשר ניתנת רשות הפסיקה לכל אחד ואחד, נפתחות תורות רבות, ויש יותר חשש לטעויות. אכן, יכול להיות שהסנהדרין תטעה, אבל עדיפות הטעויות המועטות הללו מטעויות רבות שיווצרו כאשר כל אחד יפסוק כדעתו האישית.

⁴⁴ בהקדמתו לספרו ה"בית יוסף".

⁴⁵ מצוה תצו.

לכן, אפילו אם יהיה רב פוסק שיחשוב שמועצת הרבנות הראשית לישראל טועה בהכרעתה, בכל זאת, עדיפה טעות זו מטעויות רבות והרס האומה ביצירת תורות רבות.

מסקנת הדברים

יש מקום להטיל ספק בכך שהרבנות הראשית לישראל והרבנים הראשיים לישראל יש להם גדר של מרא דאתרא. על אף זאת, אני רואה צורך וחובה לכבד ולרומם את קרנה של הרבנות הראשית לישראל. יש חשיבות מרובה שתהיה פסיקה אחידה בעניינים ציבוריים ולא כל אחד יאמר ויעשה כרצון עיניו.